

Configurația actuală a spiritului critic: „război soft” între tinerii de la „Observator cultural” și bătrânii de la „România literară”

The current configuration of the critical spirit: the "young" of "Observator cultural" in "soft war" with the "old" of "România literară”

Lector dr. Mihaela Rusu

Facultatea de Litere, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Résumé: Dans la Roumanie contemporaine, l'esprit critique en littérature est disputé entre les représentants de l'Ancien Régime qui ont soutenu et promu la génération des années '60 et ceux du Nouveau Régime qui ont voulu imposer la génération des années '80. Les critiques anciens reprochent à la nouvelle génération d'avoir perdu le plaisir du texte vivant, faisant de la métacritique un processus de dissection du cadavre de la littérature, une approche statistique informatisée. Ignorant le critère esthétique et la hiérarchie des valeurs, les jeunes critiques recontextualiseront-ils la littérature sur le fond de l'histoire politique ou de la philosophie culturelle de manière à ce que le lecteur ne perde pas le „mystère” de l'œuvre?

Mots-clés : le progrès des valeurs, l'Ancien Régime, le Nouveau Régime, la métacritique.

Există o continuă saga a războiului dintre generații. Ca orice mișcare culturală, în spațiul românesc, războiul dintre generații este un produs de import, de origine franceză. Tinerii junimiști Maiorescu și Carp au provocat prima *querelle* românească când au hotărât să-i conteste pe „bătrânii” pașoptiști. Vremurile le-au dat dreptate și i-au făcut învingători. Al doilea război generaționist îi are ca protagoniști pe scriitorii grupării „Criterion” care, în setea lor autenticistă, au contestat valorile bătrânilor conduși de Nicolae Iorga. Declanșarea războiului va transforma acești tineri într-o „generație în pulbere”. Anii 2000 vor declanșa cel de-al treilea război între „tinerii” care au gustat din plin libertatea și democrația și „bătrânii” tributari regimului socialist. E lesne de înțeles că întotdeauna tinerețea reperinză principalul avantaj al celor care pleacă la război. Cât de învinși vor fi unii și cât de învingători vor fi ceilalți doar posteritatea istoriei literare o va cunoaște.

Spiritul critic, gândit încă de la regenerația lui Ibrăileanu ca formă de opoziție împotriva ordinii preexistente, de manifestare a nemulțumirii față de ierarhia falselor valori, este cel care ar trebui să garanteze supremația discernământului gândirii. Cronicarul literar are rolul de a preveni, prin acuratețea opiniilor sale, bulversarea ierarhiilor și amestecul valoric. În spațiul literelor românești, spiritul critic își dispută supremația ideilor, mai ales după anii 2000, prin intermediul reprezentanților celor mai citite două reviste culturale: „Observator cultural” și „România literară.”

„România literară”, una dintre cele mai vechi instituții cu autoritate critică în zona literelor românești, fondată încă din anul 1968, subliniază, în articolul-program semnat în primul număr, că, deși în perioada deceniului anterior făcuse compromisul de-a susține dogmatismul ideologic, va milita în perioada de relativ dezgheț cultural pentru „promovarea, restabilirea și conservarea valorilor autentice.” După căderea dictaturii din decembrie 1989, prin vocea directorului său, Nicolae Manolescu, revista își reafirmă intenția de a lupta „pentru înlăturarea definitivă a manifestărilor de exclusivism și rigiditate a spiritului mărginit, de intoleranță și rivalitate mărunță, a fenomenelor de parazitism și inerție, de impostură, incompetență și carierism.” De asemenea, la începutul anilor '90, revista își propunea să activeze pentru restabilirea, lărgirea și intensificarea schimburilor culturale cu alte popoare. Prin editorialele semnate de Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Gabriel Dimisianu, Valeriu Cristea, Lucian Raicu, S. Damian, Mircea Iorgulescu și Magdalena Popescu, revista a urmărit să reînstaureze criteriile intrinseci, estetice, specifice literaturii, care să ducă la depășirea provincialismului cultural. În paginile revistei, vor fi promovați mai ales poeții generației '60-'70, în detrimentul celor din generația '80, ceea ce va marca o primă etapă a „războiului soft” dintre generația Vechiului Regim și cea care se va forma, mai ales după anii 2000, și căreia îi va fi atribuită, prin opoziție, titulatura de Noul Regim al criticii. Vechea critică este contestată datorită faptului că este intuitiv-impresionistă. Reperele ei sunt Maiorescu, Călinescu, Mihail Dragomirescu. Susținătorii ei practică o critică de întâmpinare care validează opera prin recursul la o selecție de valori estetice perene, întrucât menirea criticului este să-l determine pe cititor, după ce a parcurs o cronică literară, să caute cartea

în librării pentru a o citi. Totuși metodele ei de cercetare, actualmente, sunt considerate a fi modeste, meșteșugărești, chiar arhaice.

„Observator cultural” este o revistă recentă, înființată în 29 februarie 2000 sub conducerea unei echipe tinere coordonate de Ion Bogdan Lefter, Carmen Mușat și Gheorghe Crăciun. În articolul-program *Pentru refacerea coerenței culturale naționale*, semnat de Ion Bogdan Lefter, revista își propunea să ofere „cât mai multe informații, să aibă o bună reactivitate la evenimentele actualității culturale și disponibilitate pentru noile medii. Pledând pentru *dezbaterea culturală* cu deschidere spre viitor, directorul revistei indica drept *strategie generală o ideologie generală*, în sensul cel mai larg al cuvântului, care ar putea fi configurată prin termeni precum *postmodernism, poststructuralism și studii culturale, europeism și proamericanism, antinationalism, antifundamentalism și antiortodoxism, liberalism și multiculturalism, prodemocrație și corectitudine politică*. În dispozitivul acestei autodefiniri, poate fi identificat modelul stângii culturale americane, în speță al liberalismului din SUA, remarcându-se în acest sens interesul constant pentru studiile de gen, pentru feminism, ideologiile minorităților sexuale, etnice etc.- pentru dialogul intercultural. Ideologia *de facto* a publicației e derivată din strategiile de autoomologare, sub umbrela postmodernă, a fenomenului optzecist, valorizat în opoziție explicită sau implicită cu generațiile anterioare.” [Iovănel, 2005: 670]

Tinerii critici ai hebdomadarului „Observator cultural” semnează studii pe care le publică mai ales în volume colective din străinătate, iar formarea lor se realizează prin intermediul cercurilor de studii sau atelierelor ceea ce ar imprima „studiului literaturii o dezagreabilă aparență de știință” [Manolescu, nr.33-34, 2023, p.3] Noua critică, de inspirație americană, foarte la modă în cercurile universitare clujene și nu numai, își propune să realizeze radiografia literaturii române actuale prin experimente analitice care urmăresc un studiu comparat, transnațional, cantitativ sau digital, care configurează globalizarea actuală a fenomenului literar. Cristian Moraru, Alex Goldiș, Andrei Terian sau Daiana Gârdan, prezențe frecvente în cronicile din „Observator cultural”, analizează statistic operele literare, cercetarea lor fiind transpusă în tabele similare studiilor semiotice, structuraliste sau deconstructiviste. Ei folosesc ca metodă de cercetare „analiza computerizată a literaturii privite ca *World Literature*, în interconexiunile ei geografice și istorice.” [Manolescu, nr.33-34, 2023, p.3] Metacritica practică de ei exprimă raportul dintre *distant reading și close reading*, având ca obiect de studiu *Word Literature*, înțelegând ca instituție socială în opoziție cu textul de autor privit ca individualitate concretă și unică. Adepții noii critici nu operează o selecție a textelor literare (selecția fiind un principiu discriminator și nedemocratic) în funcție de categoriile estetice tradiționale (comic, ludic, tragic, temă, gen, specie), ci o inventariere a acestora, extinzând domeniul literarului la nonliterar (biografism, politici culturale, contexte, surse, studii de neurologie), identificând din unghi material elemente care constituie universul ficțional. Pentru *metacritică* este folosit peiorativ și termenul de „critică statistică” pretabilă unei aritmetici formale a textului literar. Studiile culturale de tip *World System Analysis* și noul istorism constituie reperele fundamentale ale metacriticii ca și *comparatismul procesual* cel care determină „capacitatea criticului de a configura sisteme în cadrul cărora să găsească termenul potrivit comparației, și numai în acesta.” [Angheliescu, 2014: 10] Criticii Noului Regim au un foarte mare impact în actualitatea politicilor culturale de la noi, datorită vizibilității scrierilor lor în revista „Observator cultural”.

În mod sistematic, anumite studii critice publicate de reprezentanți ai noii generații, sunt analizate, uneori tendențios, de acribia editorialistului „României literare”. Studiul critic al Daiane Gârdan îi trezește lui Nicolae Manolescu interesul, dar și un semnal de alarmă prin însăși titlul său „*Între lumi. Romanul românesc în sistemul literar modern*”, pretinzând că însăși osatura cărții lasă să transpară urme ale sociologiei marxiste și ale dogmei structuraliste. Cartea care marchează debutul editorial al cercetătoarei clujene oferă totuși o consistentă analiză a teoriei autohtone asupra romanului publicată după 2000. Aceleași suspiciuni de falsă știință planează și asupra cărții lui Andrei Terian, *Critica de export*, în care un întreg subcapitol este dedicat totuși ideilor expuse în *Arca lui Noe*. Criticul de la Sibiu realizează o periodizare a istoriei literare românești după principii atât organice, cât și istorice. Prima etapă a literaturii române s-ar numi „premodernă”, datorită lipsei conștiinței literare, și-ar cuprinde încercările livești de până la 1830. A doua etapă, amplă și complexă, s-ar caracteriza atât prin conștiință literară, cât și națională. Ea s-ar încheia odată cu instaurarea regimului comunist, în 1948. Epoca realismului socialist ar marca cea de-a treia etapă a acestei istorii, o perioadă de blocaj al cursului natural al literaturii. Ultima etapă, cea postmodernă, ar

începe încă din 1960 și-ar avea prelungiri până în contemporaneitate. Nemulțumirea lui Nicolae Manolescu față de periodizarea cvadripartită a fostului său student este generată de lipsa raportării la criteriul estetic. Andrei Terian pornește de la premisa că rolul criticii literare este acela de locomotivă a literaturii unei națiuni. Dacă literatura română nu are cititori în alte limbi înseamnă că, pe undeva, critica din Vechiul Regim nu și-a făcut bine treaba? Există puncte de vedere care pretind că, pentru ca un cititor străin să fie interesat de opera unui „mare” scriitor român, nu interesează atât stilul personal, valorizat de criteriul esteticului, ci, mai degrabă, felul în care se întrepătrunde pe terenul unei opere de expresie românească o problematică socială sau etnică din perspectivă central-europeană. Alte voci opinează că „nu presupusul retrad al criticii noastre în materie ne face greu exportabili, ci literatura pe care o comentăm, nu îndeajuns de universal și de provocatoare ca temă.” [Manolescu, nr.18, 2014: 3] În aceste condiții de derută ideologică, există riscul ca un critic contemporan, refugiat doar în spațiul literaturii naționale, să producă o cronică minoră, care nu va depăși provincialismul cultural? Chiar dacă sunt „voci” care acuză că unii „teoreticieni ai literaturii suferă de frigiditate și nu resimt plăcerea de a citi literatura”, criticul contemporan nu trebuie să uite că el este chemat să participe, prin scrierile sale, „la marea mișcare de idei din lumea literelor de pretutindeni.” [Angelescu, 2014: 10]

Ca în orice război, invectivele enunțate de o parte și de alta a baricadei sunt dintre cele mai provocatoare. Fiecare grupare aruncă în luptă sentințe grele: „rebuturi”, „patologie literară”, „subproduse literare”, „mistreții de tip nou”, „erori factologice”, „sistem literar ajuns în faliment nedeclarat”, „criticacaciști”, „diriguiorii din mainstream”, „retard metodologic”, „o confrerie de profitori, panicarzi și fripturiști, baroni ai UR”.

Din acest turbion de acuze și reproșuri transformat în „război soft” nu ar trebui să aibă de câștigat decât literatura. Nu se știe cum va arăta canonul literar românesc peste o sută de ani, dacă el va mai fi construit strict pe fundamente estetice, dar critica, veche sau nouă, ar trebuie să fie în continuare prezentă cu texte de întâmpinare în revistele culturale (deși se vorbește de ani buni de *o criză de public a revistelor literare*), în condițiile în care aparițiile editoriale, în zona ficțiunii, sunt în creștere continuă. Deși calitatea trebuie să primeze în fața cantității, este de apreciat faptul că se publică tot mai mult, o literatură solidă nu se naște din câteva capodopere, ea are nevoie de toate aceste cărți care se publică în ritm alert, pentru ca tot acest efort însumat să dea la iveală, la momentul oportun, operele care să ne reprezinte în fața lumii. Pentru ca textul literar să ajungă la publicul cititor, este nevoie atât de critica nouă, universitară, pozitivă și factuală, cât și de cea veche, empirică, susținătoare a principiului estetic.

Referințe bibliografice

- Angelescu, Mircea, *Globalizarea criticii literare* în „România literară” nr.15/2014, p.10
- Cernat, Paul, *Recursuri la metodă. O istorie metacritică (I)* în „Observator cultural”, nr.212/2018.
- Certat, Paul, *Nicolae Manolescu și posteritatea lui critică* în „Observator cultural” nr.719/2014
- Cesereanu, Ruxandra, *Scrisoare deschisă către domnul Nicolae Manolescu, președintele Uniunii Scriitorilor din România*, în „Observator cultural”, nr.1063/ 2021.
- Iovănel, Mihai, „Observator cultural” în *Dicționarul general al literaturii române*, vol.L/O, Univers Enciclopedic Gold, București, 2005, p.670-671.
- Manolescu, Nicolae, *Cele două critici* în „România literară” nr.33-34/ 2023 p.3
- Manolescu, Nicolae, *Critica nouă* în „România literară” nr.41/2023, p.3
- Manolescu, Nicolae, *Cui i-e frică de Maiorescu?* în „România literară” nr.16/2014, p.3
- Manolescu, Nicolae, *Război soft între „tineri” și „bătrâni”* în „România literară” nr.15/2014, p.3
- Manolescu, Nicolae, *Timpul rebuturilor* în „România literară” nr.37/2023, p.3
- Manolescu, Mircea, *Scrisoare deschisă tinerilor critici. Metoda fără critică*, în „România literară”, nr.18/ 2014, p.3
- Martin, Mircea, *De la „dimineața poezilor” la înserarea criticului* în „Observator cultural”, nr.1163/2023, p.9-11.
- Milea, Ioan, „România literară” în *Dicționarul general al literaturii române*, vol.L/O, Univers Enciclopedic Gold, București, 2006, p.666-668.

Pop, Doru, *Elogiu spiritului critic* în „Observator cultural”, nr.796/2015.

<https://www.observatorcultural.ro/articol/elogiul-spiritului-critic/>

<https://www.observatorcultural.ro/articol/recursuri-la-metoda-o-istorie-metacritica/>